

اندیشنامه فضای مجازی (۳)

سجاد فضای مجازی

درآمدی بر آسیب‌شناسی فضای مجازی و رسانه‌های نوین

کلن هانا بورhan اگزه صادقون
www.BORHAN.ir

عنوان و نام پدیدآور : سواد فضای مجازی: درآمدی بر آسیب‌شناسی فضای مجازی و رسانه‌های نوین / اندیشکده برهان.
 مشخصات نشر : تهران: دیدمان، ۱۳۹۷.
 مشخصات ظاهری : ۱۱۹ ص. ۵/۱۴ × ۵/۲۱ س.م.
 فروست : اندیشنامه فضای مجازی؛ ۳.
 شابک : ۹۷۸-۶۲۲-۶۳۱۱-۱۳-۷
 وضعیت فهرست نویسی : فیبا
 موضوع : فضای مجازی
 موضوع : Cyberspace
 موضوع : فضای مجازی -- جنبه‌های اجتماعی
 موضوع : Cyberspace -- Social aspects
 موضوع : شبکه‌های اجتماعی -- جنبه‌های اجتماعی
 موضوع : Social networks -- Social aspects
 شناسه افروزه : اندیشکده برهان
 رده بندي کنگره : HM۸۵۱/۹ ۱۳۹۷
 رده بندي ديوسي : ۳۰۳/۴۸۳۳
 شماره کتابشناسی ملي : ۵۳۹۵۵۱۷

اننتشارات دیدمان
www.BORHAN.ir

سواد فضای مجازی	عنوان:
اندیشکده برهان	نویسنده:
۹۷۸-۶۲۲-۶۳۱۱-۱۳-۷	شابک:
دیدمان	نشر:
۱۳۹۸ زمستان	تاریخ انتشار:
اول	نوبت چاپ:
۲۰۰	شمارگان:
۲۶۰۰۰ تومان	قیمت:

www.DidemanBook.ir
www.BORHAN.ir
info@borhan.ir

تهران، چهارراه شهید لواسانی، خیابان بوستان،
کوچه نسترن، پلاک ۳۲، واحد ۴

تلفن:
 ۰۲۱-۲۶۱۵۳۲۹۱
 پیامک:
 ۱۰۰۰۰۲۸۷

این کتاب با کاغذ حمایتی منتشر شده است.

کلیه حقوق این اثر متعلق به «اندیشکده برهان» است و هرگونه نقل مطالب از آن صرفاً با ذکر منبع مجاز است.

فهرست

۶	پیشگفتار
۸	مقدمه

گفتار اول

۱۱	آسیب‌های انقلاب اطلاعاتی
۱۲	انقلاب اطلاعاتی
۱۴	تأثیر انقلاب اطلاعاتی در روابط انسانی

گفتار دوم

۲۳	آسیب‌های شبکه‌های اجتماعی
۲۶	رسانه اجتماعی
۳۹	کاربردهای نرم افزارهای اجتماعی تلفن همراه
۳۹	شبکه‌های اجتماعی و مشارکت اجتماعی
۴۰	شبکه‌های اجتماعی و حوزه عمومی
۴۶	بحث هویت
۵۰	زندگی آنلاین
۵۴	زندگی دوم
۵۵	مسائل مرتبط با حریم خصوصی کاربران
۶۱	آرودگی اطلاعات
۶۲	گفت و گوی مجازی

گفتار سوم

۷۳ اعتیاد مجازی

گفتار چهارم

۸۳ از جاسوسی مجازی تا جنگ سایبری

۸۳ جاسوسی مجازی

۹۴ جنگ سایبری به بهانه بستر ارتباط جمعی نوین

گفتار پنجم

۱۰۱ پالایش، آری یا خیر؟

۱۰۲ سانسور و فیلترینگ در دیگر رسانه‌ها

۱۰۵ تاریخچه فیلترینگ در اینترنت و جرائم رایانه‌ای

۱۰۷ ایمن‌سازی استفاده از اینترنت

۱۱۲ ارزیابی میزان موقیت سیاست فیلترینگ در ایران

۱۱۵ کتابنامه

رهبر معظم انقلاب اسلامی، حضرت امام خامنه‌ای (مدظلهالعالی)

امروز هم فضای مجازی یک صحرای بی‌پایانی است که از همه طرفش می‌شود حرکت کرد؛ دیگر مثل سابق نیست که شما بخواهید یک مطلبی را بیان کنید، ناچار باشید روی کاغذ بنویسید، آن را پلی‌کپی کنید یا فتوکپی کنید ده نسخه، صد نسخه، دویست نسخه؛ این جوری نیست. هر یک نفری که بتواند با رایانه کار بکند یک رسانه است. می‌نشینند پخش می‌کنند شباهات را، حروف را، جوانهای مؤمن را، جوانهای سالم را گمراه می‌کنند. این‌ها را باید شناخت. چه کسی بایستی بباید وسط میدان و سینه سپر کند و مانع بشود از گمراهی جوانان؟ چه کسی باید مانع بشود از اقدام دشمن برای انحراف ذهن جوانان؟ به عهده چه کسی است این کار؟ جامعه علمی و مذهبی، یعنی روحانیّت، اوّلین وظیفه‌اش این است؛ مهم‌ترین وظیفه‌اش این است.

بیانات در اوّلین جلسه درس خارج فقه در سال تحصیلی جدید ۱۳۹۵/۶/۱۶

پیشگفتار

بسم الله الرحمن الرحيم
يَا أَيُّهَا الْأَنَاسُ قَدْ جَاءَكُمْ بُرْهَنٌ مِّنْ رَّبِّكُمْ وَأَنَّا لَنَا إِلَيْهِ كُمْ فُورَّأْمِينًا
ای مردم! همانا برای شما از جانب پروردگارتان برهانی آمده است و ما نوری
روشنگر (قرآن) به سوی شما فروفرستادیم (نساء: ۱۷۴).

سپاس خداوندی را که بشر را به برهان حقانیت وجود ذی جود آخرين فرستاده اش و
نور روشنی بخش کلام الله مجید هدایت کرد و ملت شریف ایران را با هدیه‌ی آسمانی
انقلاب اسلامی و حیات در ذیل نعمت ولایت در مسیر رشد و تعالی قرار داد.

انقلاب اسلامی نعمت بی‌بدیلی بود که رهین ملت ایران شد تا مسیر تمدن‌سازی
اسلامی و الگو شدن برای جهان بشریت را بی‌پیماید و البته در این طریق، راه ناپیموده
هنوز زیاد است و نیازمند گام‌هایی استوار و خردورزانه هستیم. اندیشکده‌ی برهان که
متشكل از جمعی از فرزندان انقلاب اسلامی است، کانونی است فعال در زمینه‌ی
تبیین گفتمان تمدن‌ساز انقلاب اسلامی. تلاش این مؤسسه‌ی اندیشه محور بر این
است که با تکیه بر سرمایه و استعداد معرفتی-علمی نیروهای فرهیخته‌ی جریان
انقلابی و ارزشی، به تبیین گفتمان انقلاب کمک کند و در مسیر تربیت نیروهای فکری
تراز انقلاب اسلامی و یا به تعبیری، «مؤمن اندیشه‌ورز جهادی» بکوشد.

موسسه برهان مسیر مطلوب خود را حرکت در چارچوب الگوی امام-امت می‌داند

و بر این اساس، مبنای گفتمان‌سازی جهادگران فکری این اندیشکده بر پایه‌ی تبیین بیانات و دغدغه‌ها و مطالبات سیاسی-فرهنگی حضرت امام (ره) و مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) و تولید پژوهش‌های معرفتی و راهبردی معطوف به این مهم است. اندیشکده‌ی برهان بر آن است که در مسیر یک جهاد فکری و اعتقادی منسجم و متقن با پاسخگویی مستدل و منطقی به پرسش‌ها و مسئله‌های کنونی جامعه، گره‌گشایی از معضلات فکری و نظری و شبهه زدایی و تولید تحلیل و تأملات سالم و پالوده از کج اندیشه‌ی و انحراف، گام بردارد.

اندیشنامه حاضر حاصل تلاش جمعی از پژوهشگران اندیشکده برهان است که به بررسی و آسیب شناسی فضای مجازی و رسانه‌های نوین می‌پردازد. لازم است از زحمات آقایان سعید واحدی‌فرد، سید یاسین ابراهیمی، علیرضا میرمحمدی، هادی فیروزمندی و خانم‌ها اعظم صوفیانی و زینب گلاب بخش که در نگارش این اثر مشارکت داشته‌اند، کمال سپاسگزاری به عمل آید.

امید است این اثر، گامی کوچک اما مؤثر در شناخت و تعمیق گفتمان تمدن‌ساز انقلاب اسلامی و بازخوانی اندیشه‌های ناب اسلامی و مورد رضایت پرچمدار هدایت بشر، حضرت ولی‌عصر (عج) قرار گیرد.

محمدجواد اخوان

مدیر اندیشکده برهان

مقدمه

در سال‌های اخیر، رسانه‌ها و نرم‌افزارهای اجتماعی به‌شکل روزافزونی رواج پیدا کرده‌اند. پس از سال ۲۰۰۰ میلادی با پیشرفت اینترنت و توسعه وب ۲ و همچنین توسعه نسل‌های جدید تلفن همراه، امکانات و قابلیت‌های تعاملی و مشارکتی مورد نیاز رسانه‌های اجتماعی فراهم شد و این رسانه‌ها به سرعت در اکثر نقاط جهان مورد استفاده کاربران قرار گرفتند. کاربران زیادی با انگیزه‌ها و اهداف گوناگون، از جمله ارتباط با نزدیکان و دوستان، پیدا کردن دوستان قدیمی، تشکیل گروه‌ها و جماعت‌های آنلاین، دریافت و ارسال اطلاعات، رقابت در بازی‌های آنلاین، جست‌وجوی فایل‌ها و محتواهای مورد نیاز و... از این رسانه‌ها و نرم‌افزارها استفاده می‌کنند.

در واقع یکی از عوامل محبوبیت رسانه‌های اجتماعی این است که به طیف وسیعی از خواسته‌ها، اهداف و انگیزه‌های افراد، گروه‌ها و سازمان‌ها پاسخ می‌دهد و به آن‌ها قدرت خلق و تولید می‌دهد.

قابلیت‌هایی که در رسانه‌های جمعی مانند مطبوعات، رادیو و تلویزیون وجود نداشت و مخاطب تنها مصرف‌کننده محتواهایی بود که برایش تولید می‌شد. رسانه‌های اجتماعی تأثیرات فراوانی بر ارتباطات اجتماعی گذاشته‌اند. رسانه‌ها و نرم‌افزارهای اجتماعی با پیشرفت تلفن‌های همراه هوشمند روزبه‌روز بیشتر وارد عرصه خصوصی مردم شده‌اند و بخش قابل توجهی از اوقات فراغت و حتی ساعات کاری افراد را به خود اختصاص داده‌اند. از این‌رو، مبادلات، تعاملات و تحولات رسانه‌های اجتماعی تنها

به فضای مجازی و تلفن‌های همراه محدود نمانده است و در بسیاری موارد، جهان خارج را نیز تحت تأثیر قرار داده است و بر موضوعات خرد و کلان مانند مشارکت سیاسی، هویت افراد، روابط خانوادگی، مبادلات تجاری و ارتباطات بین‌فرهنگی تأثیر گذاشته است.

با توسعه وب ۲ و نسل سوم و چهارم تلفن همراه، امروزه رسانه‌ها و نرم‌افزارهای اجتماعی روزبه روز بیشتر وارد عرصه‌های زندگی مردم شده‌اند و توانسته‌اند پاسخ‌گوی بخش قابل توجهی از نیازهای ارتباطی، آموزشی، شغلی، تفریحی آنان باشند. نرم‌افزارهای پیام‌رسان، شبکه‌سازی، اشتراک محتوا، فایل و... از جمله نرم‌افزارهای اجتماعی هستند که افق‌های جدید ارتباطی را برای کاربران گشوده‌اند؛ ارتباطاتی که در آن، افراد به سرعت، سهولت و با هزینه کم تولید و مبادله می‌کنند. فرصتی که پیش از این شاید با توجه به خصوصیات رسانه‌های جمعی، کمتر برای همه افراد در دسترس بوده است. مسائل خرد و کلان فراوانی را می‌توان یافت که از تحولات رسانه‌های اجتماعی تأثیر پذیرفته‌اند؛ از مسائل شخصی و هویتی افراد و سبک زندگی آن‌ها گرفته تا مسائل کلان اجتماعی و سیاسی، مانند تحولات سیاسی.

در کنار این زمینه‌ها و فرصت‌ها، رسانه‌ها و نرم‌افزارهای اجتماعی، ریسک‌ها و مخاطرات خاص خود را نیز دارند. کاهش ارتباطات مستقیم و رودرود، متکثر و چند لایه شدن هویت افراد، آلودگی فضای اطلاعاتی پیرامون فرد، اولویت مسائل و موضوعات حاشیه‌ای، نقض حریم خصوصی افراد، کاهش فعالیت‌های مفید اجتماعی، الزام و اجبار فرد به پاسخ‌گویی و تعامل براساس قالب‌ها و ساختارهای مشخص رسانه‌های اجتماعی و... از جمله این پیامدها و ریسک‌های است که در این کتاب تنها به بخشی از آن‌ها اشاره شده است.

در سال‌های آینده، رسانه‌ها و نرم‌افزارهای اجتماعی توسعه و رواج بیشتری خواهند یافت و مسائل و موضوعات، نگرانی‌ها جدیدی را دامن خواهند زد. با از بین رفتن مکانیسم‌های کنترل و نظارت و محو شدن دروازه‌بانی محتوا در رسانه‌های اجتماعی، ورود و گردش حجم انبوه اطلاعات در زندگی کاربران اجتناب‌ناپذیر است. در اینجا

مکانیسم‌های فردی و گروهی کنترل و ارزیابی محتوا و سواد اطلاعاتی و رسانه‌ای اهمیت پیدا می‌کند. در واقع می‌توان از اطلاعات، امکانات و قابلیت‌های رسانه‌ها، نرم‌افزارها و شبکه‌های اجتماعی بهره برد، اما با چراغی در دست. این کتاب تلاشی است برای افزایش سواد رسانه‌ای در فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی.